

О.П. Подкоритова,
старший викладач
(Житомирський державний університет)

ТЕРОРИЗМ І ЛІТЕРАТУРА

У статті розглянуто характерні риси тероризму, проблеми, що він створює та їх відображення в англійській літературі як прояв дійсної боротьби з цим явищем. Переклади уривків творів, що цитуються, зроблені автором статті.

*"Просимо не стріляти
у піаніста.
Він грає, як може".*

Ця друкована табличка висіла над піаніно в танцювальному салуні Лідвілла, найбагатшого міста у Скелястих горах на Заході США. У 1882 р. її побачив Оскар Уайльд під час свого лекційного турне по Америці на тему "Ренесанс англійського мистецтва". Тоді Уайльд іронічно-гірко писав у спогадах: "Це був досі небачений приклад виключно розумного критичного підходу до мистецтва... Смертність серед піаністів цього закладу була надзвичайно високою". В одній з лекцій письменник зачитав шахтарям уривки з автобіографії Бенвенуто Челліні. Слухачі були у захваті та жалкували, що Уайльд не привіз того чудового хлопця в Америку. Коли ж вони почули, що той сміливець помер деякий час назад, то відразу ж зажадали знати "Хто його пристрелив?" [1: 143-144]. Так відверто-наївно виражався спосіб життя тих людей та менталітет, який базувався на насильствах та терорі.

Тероризм – важлива проблема сучасності. Вона перебуває у центрі наукової уваги багатьох дослідників (В.А. Щербак, М. О. Попов, А.Г. Лук'янець, С.О. Печоров, А.В. Тимченко, О.А. Порхну, А.О. Рось, І.В. Замаруєва, В.Л. Петров та ін.). Мета статті – дослідження проблеми тероризму в галузі літератури.

Тероризм (від лат. *terror* – жах, страх) практикувався впродовж усієї історії людства. Давньогрецький поет та філософ Ксенофон (430–349 р.р. до н. е.) писав про ефективність ведення психологічної війни проти населення ворожої сторони. Римські імператори, такі, як Тиберій (14-37 р.р. н.е.) та Калігула (37-41 р.р. н.е.), вдавалися до залякування, експропріації власності, висилки, страти та інших засобів насильства, щоб викликати занепад духу та зневіру серед своїх супротивників. Іспанська інквізиція запровадила свавільні арешти, тортури та страту для покарання тих, хто здавався їй еретиками (наприклад, блискуча п'єса Б. Стейвіса "Світильник, запалений опівночі", 1939 р.). Терор став щоденною практикою та законом під час Французької революції, що призвело до періоду, відомого в історії країни як Царство Терору (1793-94) часів Робесп'єра. (Англійський поет епохи романтизму С.Т. Колерідж відобразив це в поемі "Робесп'єр", 1817 р.).

Ці епохи, криваві події в них і акти насильства відбиті та закарбовані не лише в історії людства, а й у художній літературі. Саме література втримує зв'язок між епохами, бо це є мистецтво співіснування і боротьби Добра і Зла. Література є найдосконалішим інструментом пізнання світу, найбільш всеохоплюючим способом художньої виразності, який вічно стверджує дух людини та є мірилом моральних цінностей будь-якої епохи. Переконливими прикладами цього є драми Крістофера Марло "Гамлет Великий" (1590), "Едуард II" (1554); історичні хроніки У. Шекспіра, його трагедії "Гамлет" (1603), "Король Лір" (1605), "Макбет" (1606), "Юлій Цезар" (1607), "Генріх VIII" (1608); "Людина на всі часи" (1963) Річарда Болта та багато інших.

Дорога на трон у часи Абсолютизму була рясно усяяна численними актами терору. Підступні дії, вбивства, таким чином, є вічним лейтмотивом історії. Вбивство заради віри, з релігійних мотивів у часи Середньовіччя є темою драми Т.С. Еліота "Вбивство в соборі" (1935).

Період громадянської війни в Північній Америці (1861-1865) густо рясніє насильством та терором. Підступне вбивство Авраама Лінкольна (1865), шістнадцятого президента США, чиє правління випало саме на час війни та хто очолював "уряд народу, уряд для народу" болісно-метафорично змальовано в поемі Уолта Уйтмена "О капітан, мій капітан" (1865). Поет називає Лінкольна "батьком", який мужньо та впевнено привів свій корабель (США) в гавань, але ворог не дав йому зійти на берег. Для поета, як і для тих, хто виграв війну разом з Лінкольном, це було наближення до безодні, куди прямувала демократія США.

Ще одним наслідком громадянської війни стало створення терористичної організації Ку Клукс Клан (ККК) у 1866 р. для залякування та терору проти прибічників Перебудови. Мотиви та процес виникнення ККК детально висвітлені в романі Маргарет Мітчелл "Віднесені вітром" (1936). І хоч у 1871 р. ККК було визнано поза законом, вона активно сіяла жах серед населення країни, розпинаючи на хресті та спалюючи живцем негрів, а пізніше і католиків, євреїв, іноземців. У 60-х роках ХХ ст. під час Руху за громадянські права у США ККК нараховувала понад 5 млн. членів. Ця секретна організація відкрито протистояла Рухові прогресивних сил насильством та терором. Після расових заворушень та гнівних протестів кольорового населення країни президент Джексон оголосив війну ККК (1965). Активність ККК було значно обмежено законом.

У другій половині ХІХ ст. тероризм стає практикою прибічників анархізму в країнах Західної Європи, в Росії та США. Терористи вважали, що найкоротший шлях до політичних та соціальних змін у суспільстві полягав у вбивстві владних та видатних людей. У період з 1865 до 1914 року було знищено чимало королів, президентів, міністрів та інших впливових осіб у різних країнах. Терористична фракція "Народна воля" в Росії (1886-1887) діяла саме таким чином [2: 651].

Практика тероризму зазнала значних змін у ХХ столітті. Тероризм став характерним явищем багатьох країн, політичних рухів як правих, так і лівих екстремістів. Технологічний прогрес надав тероризму надзвичайної мобільності та фатальності. Суспільний образ тероризму значною мірою перебільшується сучасними засобами комунікації, що сприяє поширенню цього потворного явища. Будь-який акт насильства отримує широке висвітлення на телеекрані. Інформація потрапляє у багатомільйонну аудиторію, і глядачі дізнаються про деталі підготовки акту, вимоги, умови, скарги та образ терористів. Як наслідок – з'явився так званий "побутовий" тероризм. Видатний американський письменник Трумен Капоте у романі "Холоднокрівне вбивство" (1968) відтворює жахливу картину вбивства без мотивів чи причин на тихій американській фермі. Компанія молодиків заради розваги, від нічого робити, вчинила наругу та знищила безпечний, затишний, теплий та дружній світ цілої родини, чие життя було щасливим, багатобарвним. А потім "герої" спокійно відправилися по домівках спати чи дивитися телепередачі. Та найжахливішим є те, письменник підкреслює, що насильство, вбивство стали звичайним, щоденним явищем у житті людей, яких вже ніщо не зворушує, не викликає обурення.

Тероризм ідентифікується з окремими людьми та угрупованнями, метою яких є дестабілізація чи повалення існуючих політичних систем (напр, роман Роберта Стоуна "Прапор на зорі" (1972), чи досягнення особистих цілей.

Під час антиколоніальних конфліктів тероризм є звичним засобом вирішення суперечностей та незгод обома сторонами. Дж. Конрад ("Серце п'їтьми" – 1901) та Конан Дойл ("Щоденники з Конго" – 1902) були першими англомовними письменниками, хто привернув увагу світу до такої практики. Далі з'явилися романи "Зміна ролей" Д.Стюарта, "Балканська Трилогія" О.Меннінг, "Сицилійський спеціаліст" Н. Льюїса та багато інших. Та саме "Тихий американець" (1955) Грехема Гріна розкриває внутрішню сутність справжнього тероризму, замаскованого у благородні гасла демократії Йорка Гардінга. Приємний у всіх відношеннях, чемний та чистенький Пайл – представник американської економічної місії у В'єтнамі під час боротьби в'єтнамського народу проти французької окупації в 50-х роках ХХ ст. виявляється звичайнісіньким терористом, який постачає пластиківі бомби обом воюючим сторонам та сприяє проведенню терактів у місцях найбільшого скупчення людей – барах, кафе та ін. При цьому він дбайливо попереджує своїх американських друзів та співпрацівників, щоб вони заздалегідь забралися з місця майбутнього вибуху [3: 154-157]. Зрозуміло, що після виходу роману у світ Г. Гріну було назавжди відмовлено в праві на в'їзд до США. Документально-публіцистичний роман Г. Гріна "Моє знайомство з генералом, або як чужий біль став моїм" (1985) детально зображує методи знищення лідерів латиноамериканських країн (Панама) могутніми сусідами та їх помічниками. Г. Грін реалістично змальовує національно-визвольну боротьбу в Панамі, Нікарагуа, Сальвадорі, Аргентині та дає правдиві портрети політичних лідерів континенту – Джиммі Картера, Піночета, Стреснера та інших, хто сприяв та організовував розправу над Омаром Торрікосом, лідером національно-визвольного руху Панамі, президента країни.

Конфлікти на релігійній основі та їх вирішення засобами терору у Північній Ірландії відображені у драмах та романах Шона О'кейсі ("Плуг та зірки" – 1926, "Червоні рози для мене" – 1942, "Я стукаю у двері" – 1939-1950).

В історії цивілізованого світу було чимало прикладів, коли письменники зазнавали насильства та наруги. Ф. Достоєвського виставляли до ганебного стовпа на осудовище; над М. Чернишевським чинили прилюдно громадянську кару; відлучали від церкви та піддавали анафемі Льва Толстого. В Англії Д. Дефо три доби стояв прикутим до ешафоту ганьби; публічно спалювали книжки Гете, Гейне, Марка Твена, Габриєля Маркеса, багато інших. Та вперше людство стало свідком міжнародного цькування та полювання на Салмана Рушді за його четвертий бестселер 1988 року роман "Сатанинські вірші".

У 1989 р. відомий англійський драматург Хауерд Брентон та не менш відомий публіцист і історик Тарік Алі написали п'єсу "Іранські ночі". Це була миттєва за часом, чесна та палка реакція на дивовижний за своєю потворністю терор, проголошений релігійним лідером Ірану аятолою Хомейні проти письменника Салмана Рушді за його роман "Сатанинські вірші", де йдеться про далекі часи виникнення ісламу. Письменника було приречено до смертної кари за його "богохульський" твір, 5 млн. доларів була винагорода тому, хто виконає вирок лідера. На смерть були приречені і співробітники видавництва "Байкінг-Пінгвін", де вийшов роман. Хомейні роману не читав, він дізнався про нього з теленовін. В англійському містечку Бредфордт запалало вогнище, де горів роман С. Рушді. У Брюсселі було вбито муллу за те, що він наважився сказати, що вбивство за платню суперечить духу мусульманства. Маргарет Тетчер, тоді прем'єр-міністр Великобританії, засудила роман, проте категорично заборонила Ірану покарати Рушді та конфіскувати весь наклад художнього твору. С. Рушді було взято під охорону Скотланд Ярду і понад 15 років він мусив ховатися від свавілля. Пізніше, під тиском світової громадськості, смертний вирок було замінено на визнання Рушді єретиком. Таке поважне рішення було прийнято на спеціальній Ісламській конференції міністрів іноземних справ, які зібралися у Ер-Ріяді. Але Хомейні наполягав на тому, що "чорна стріла випущена і вже летить". А ще півстоліття назад, Хомейні, тоді звичайний мулла, проголосив смертний вирок іранському письменнику Ахмаду Касраві. Вирок було виконано.

Навіть коли С. Рушді, доведений до відчаю, "визнав" провину і проголосив, що він повертається до віри батьків, його каяття було відхилено. "Іранські ночі" – це миттєва реакція талановитих професіоналів на терор, це заклик боротися з тим, з чим не можна миритися. Інакше весь світ буде отруєно расовою, релігійною, культурною ворожнечею [4: 145-157].

Сьогодні відомі панісламістські джихади, Аль Каїда, Талібан, Хізб ат Тахрір, брати-мусульмани та інші тримають весь світ у напрузі. Їх терористична діяльність є складовою сутності транснаціональної, релігійної та локальної "доморослої" організованої злочинності, яка породжує та спирається на кримінал. Та найчастіше гинуть випадкові люди, які трапилися на місці теракту. Як це відбулося під час запланованої політичної акції у

1945 р. Бомбардування Дрездена, організоване та проведене У. Черчіллем, тоді прем'єр-міністром Великобританії, було терактом за характером та манерою. У цьому місті ремісників та художників знайшли притулок безліч біженців, які пройшли жахи війни та почувалися тут у відносній безпеці. 13 лютого 1945 р. місто зазнало тотального бомбардування. Метою цієї акції було бажання Уїнстона Черчілля справити враження на Сталіна перед початком Ялтинської конференції. Вбивши заради цього чверть мільйона людей.

Курт Воннегут, видатний американський сатирик, змальовує ці події в романі "Бійня № 5 або хрестовий похід дітей". Письменнику самому пощастило вижити у тій бійні серед трупів. Його герой теж долає психічну травму, хоч вибирає для цього екзотичний спосіб. Він потрапляє на іншу планету за допомогою переміщення у часі. Звідти можна бачити минуле, сьогодення та майбутнє. Мета письменника – навчити читача не забувати про гуманність навіть перед лицем лиха. Книгу теж багаторазово забороняли, вилучали, спалювали (напр., у штаті Північна Дакота у 1973 р.). Хоч актуальність роману зростає, бо він, як і інші художні твори на тему свавілля та терору, є прикладом дійсної боротьби з цим явищем.

Отже, боротьба проти тероризму потребує міжнародного співробітництва, нової світової політики, визнання цільових пріоритетів. І внесок видатних митців світу у вирішення цієї справи важко переоцінити. Всім зрозуміло їх бажання добратися до ефективних засобів боротьби, бо перед цією загрозою тьмяніють усі інші протиріччя та проблеми.

1. Уайлд О. Впечатления об Америке // Диапазон, ЖЕ, 1993. – С. 143-144.
2. Encyclopedia Britannica, v, II. – P. 650-651.
3. Greene G. The Quiet American. – N.Y.: Bantam Books, 1955. – 183 p.
4. Али Т., Брентон Х. Иранские ночи // Вестник иностранной литературы, ЖЕ.. – 1993. – С. 145-157.
5. Каддафи М. Борьба с тероризмом – общая самооборона // Азия и Африка сегодня.. – 2002. – №3.

Матеріал надійшов 22.09.2004 року

Подкорытова Е.П. Тероризм и литература.

В статье рассматриваются характерные черты, проблемы терроризма и их отображение в англоязычной литературе, что есть проявлением настоящей борьбы с этим явлением. Переводы отрывков цитированных произведений сделаны автором статьи.

Podkorytova H.P. Terrorism and Literature.

The article deals with the typical features and problems of terrorism. It illustrates the ways the English-speaking literature reflects the phenomenon actually struggling against terrorism. The translation of the cited pieces of the literary works is made by the author of the article.